

2.1 VYPRAVOVÁNÍ

Funkční styl:	prostěsdělovací, umělecký
Slohový postup:	vyprávěcí (popisný, úvahový)
Markantní prvek:	sled dějových složek, jedna je příčinou druhé

VYPRAVOVÁNÍ je založeno na vyprávěcím slohovém postupu, adresátovi je nastiňován nějaký děj. Mezi jednotlivými složkami děje je časová a příčinná souvislost. Na základní úrovni obtížnosti sotva budeme očekávat atektonické postupy, jako proud vědomí, ale akceptujeme je, jsou-li funkční. Cílem je prezentovat konkrétní příběh či událost jako uzavřený celek s napínavým průběhem završeným pointou.

Autor zachycuje nejen událost, ale i prostředí, charaktery osob, jejich duševní vlastnosti, motivy jednání a jejich řeč. Proto může být vypravování prostoupeno jinými slohovými postupy než pouze vyprávěcím (popisný – např. místo děje a charakteristika postav; úvahový).

Kompozice vypravování je v ideálním případě podobná dramatu (expoziční, kolize, krize, peripetie, rozuzlení/pointa), ale s ohledem na stanovené podmínky maturitní písemné práce z českého jazyka (rozsah, časová dotace) je jednodušší výstavba textu samozřejmě přijatelná (úvod, zápletky, rozuzlení). Klíčová je přítomnost zápletky a její vyřešení. Základem vypravování je chronologický kompoziční postup. Možné jsou i složitější kompoziční postupy, uplatňované zejména v umělecké literatuře (retrospektivní, paralelní). V rámci výstavby textu lze také pracovat s gradací, nebo naopak s retardací děje.

Téma, vyprávěcí a jazykové prostředky jsou voleny podle komunikačního záměru autora (upozornit na svou osobu, podělit se o zajímavé zážitky, poskytnout určité informace, pobavit, vyvolat napětí apod.). Uplatňuje se také přímá řeč (postav i vyprávěče), krátké věty nebo nevětčné výpovědi (pro zrychlení děje nebo budování napětí).

Jazykové prostředky:

Slovní zásoba vychází ze všech vrstev národního jazyka. Důležité je zařazení dynamických sloves a smyslově názorných a konkrétních výrazů, aby vypravování získalo živost a názornost. Je možné využít široký rejstřík různorodých jazykových prostředků, vypravování nemusí být celé založeno na spisovném jazyce, pokud je zvolena jednotná stylová linka a jazykové prostředky jsou voleny funkčně a záměrně v jednotném stylu (např. řeč postav, která je zachycena v přímé řeči).

2.2 ÚVAHOVÝ TEXT / TEXT ÚVAHOVÉHO CHARAKTERU

Funkční styl:	prostředělovací, odborný, esejistický, publicistický – v závislosti na konkrétním zadání
Slohový postup:	úvahový
Markantní prvek:	logická argumentace, nahlížení daného jevu/problému z různých úhlů pohledu, zpochybňování jistot, kladení dosud netušených otázek

ÚVAHA je slohový útvar, v němž se autor zamýšlí nad určitým problémem či jevem. Zabývá se podmínkami vzniku jevů, jejich rozvojem, podstatou, následky a vztahy mezi nimi, na základě svých úvah pak vyvozuje závěry. Důležitá je přesnost a logičnost úvahového procesu. Na rozdíl od výkladu vychází úvaha primárně ze subjektivního pohledu autora. Projevu se v ní úroveň autorova myšlení, míra životní zkušenosti, subjektivní názory a postoje. Autor svými argumenty vede adresáta k zamýšlení nad vytyčeným problémem. Autor nemusí nutně dojít k nějakým konkrétním závěrům – cíl útvaru naplní i smysluplné podněty k promýšlení problematiky, eventuálně k otevření otázek nových.

Při **kompozici** úvahy se postupuje od pojmenování faktů nebo obecného tvrzení k hodnocení těchto faktů a zaujímání postoje, úvaha může směřovat k dokazování tvrzení, argumentačnímu podložení a vyvození závěrů, ale možný závěr textu je i to, že autor úmyslně nechává problém otevřený.

Nezbytné je přesné vyjadřování vztahů (důvod, podmínka, účel, přípustka, příčina, důsledek) a logických souvislostí.

Jazykové prostředky:

Autor umí jevy a problémy výstižně pojmenovat, odlišit mezi sebou, vystihnout jejich charakteristické znaky. Jazykové prostředky úvahy jsou spisovné, s převahou neutrálních výrazů, expresivní výrazy se objevují spíše ojediněle, ale zejména v úvahové publicistice se vyskytnout mohou. Důležitá je volba hodnotících výrazů, a to především adjektiv a adverbii, jako *patrně, lze (se domnívat), jistě, s největší pravděpodobností*, a také výrazů dokumentujících myšlenkový proces: *domnívám se, myslím si, jsem přesvědčen, věřím, že...* Typická jsou i slovesa v apelovém imperativu, jako *zamysleme se, zvažme opačnou možnost, položme si otázku, vyjděme z opaku* apod.

Typické pro úvahu jsou řečnické otázky, ale jejich přítomnost nemusí být známkou kvalitního úvahového procesu.

2.3 POPIS PROSTÝ⁸

Funkční styl:	prostěsdělovací
Slohový postup:	popisný
Markantní prvek:	adresát na základě popisu získá přesnou představu o objektu nebo události určené v zadání

Cílem **POPISU** je, aby adresát na základě textu získal co nejpřesnější a nejplastičtější celistvou představu o popisovaném předmětu, krajině, ději apod., jedná se o vizualizaci daného předmětu nebo děje. Adresát by si měl daný objekt dokázat názorně představit tak, že tato představa je co nejbližší popisované skutečnosti.

Popis se může zaměřit i na vystižení vnitřní stavby popisovaného předmětu, popř. jeho funkce. Uvádí nápadné a podstatné znaky a vlastnosti, a to ve vhodném pořadí. Popis může být statický nebo dynamický.

Kompozice popisu se vyznačuje řádem, logikou a systémem, její stavba odpovídá celkovému cíli. Je možné postupovat od celku k částem popisovaného jevu nebo naopak od jednotlivých částí k celku, podstatné je však zachování zvoleného přístupu k popisování jevu. Popis je komponován „odněkud někam“.

Jazykové prostředky:

Při popisu využíváme neutrální jazykové prostředky, základem je spisovný jazyk. V textu se často vyskytují slovesa (stavová v popisu statickém, dějová v popisu dynamickém), příslovce a přídavná jména. V dobrém popisu není nadužíváno sloveso „být“, nýbrž je vhodně nahrazováno synonymy (*nacházet se, být umístěn, nalézat se, vyskytovat se, viset, ležet, tyčit se, vypínat se, krčit se*). Vhodné je funkční začleňování 3. osoby slovesné.

2.4 POPIS PRACOVNÍHO POSTUPU (PROSTÝ, ODBORNÝ)

Funkční styl:	prostěsdělovací, odborný
Slohový postup:	popisný
Markantní prvek:	adresát získá přesnou představu o jednotlivých fázích činnosti

POPIS PRACOVNÍHO POSTUPU je slohový útvar, který má přiblížit adresátovi určitou činnost tak, aby si mohl vytvořit co nejnázornější a nejpřesnější představu o tom, z jakých úkonů je složena, v jakém probíhají pořadí, jak se mají dělat a jak spolu souvisejí. Popisuje se práce s objektem, zařízením či nástrojem nebo postup při výrobě nebo zhotovování něčeho. Součástí zadání jsou často obrázky nebo nákresy, na jejichž základě má být popis pracovního postupu vypracován. Tato vizuální forma má být převedena do formy textové.

Pro **kompozici** popisu pracovního postupu je typické, že se činnosti uvádějí v takovém pořadí, v jakém probíhají ve skutečnosti, protože popis pracovního postupu je obvykle i návodem, jak se má daná věc dělat, resp. umožňuje postup přesně zopakovat. Běžně zahrnuje informace o tom, co je k dané činnosti třeba, jaké úkony provést a v jakém pořadí postupovat. Jakákoli nejasnost a nepřesnost narušuje funkci textu, proto je důležitá přesnost kompozice (číslování může zdůrazňovat závaznost pořadí úkonů).

Jazykové prostředky:

Při popisu pracovního postupu využíváme neutrální jazykové prostředky, základem je spisovný jazyk. Předpokládá se použití výstižných substantiv a adjektiv i pečlivá volba sloves označujících činnosti, důležitá jsou rovněž příslovce času a místa. Některé popisy pracovního postupu vyžadují použití odborné terminologie.

2.5 POPIS ODBORNÝ

Funkční styl:	odborný
Slohový postup:	popisný, popř. výkladový
Markantní prvek:	adresát získá přesnou představu o objektu nebo události určené v zadání, terminologie

Popis je slohový útvar, který má přiblížit adresátovi určitý objekt nebo děj tak, aby si mohl učinit co nejnázornější celistvou představu o tom, z čeho se objekt skládá, jaké vlastnosti mají jeho části, na kterém místě jsou, zda a jak spolu souvisejí.

ODBOBNÝ POPIS musí být přesný a vzhledem ke svému komunikačnímu záměru úplný, soustředí se na podstatné znaky popisovaného objektu. Důležitý je zřetel k adresátovi ve smyslu jeho předpokládaných odborných znalostí (odborný, populárně-naučný).

Kompozice odborného popisu odpovídá celkovému cíli popisu, musí mít logiku, řád a systém. Je možné používat úplné výčty, částečné výčty nebo číslování jednotlivých částí. Kompozice je podřízena komunikačnímu cíli, tj. vyžaduje se velmi přesná kompozice.

Jazykové prostředky:

Odborný styl obecně je spisovný, precizní v kompoziční i syntaktické výstavbě a používá odbornou terminologii. Jazyk odborného popisu musí být přesný. Části i jejich vlastnosti musí být přesně pojmenovány (substantiva, adjektiva), ve statických popisech jsou často používána slovesa „mít“ a „být“. Tato slovesa však nesmějí být nadužívána, pozitivní je naopak snaha o jejich smysluplné nahrazování výrazy přesnějšími. Častá jsou slovesa v trpném rodě, také se preferuje hutnost stylizace – použití větného členu (podstatná jména slovesná nebo dějová) místo vedlejší věty. Zejména ve výčtech je vyšší frekvence větných ekvivalentů. Souvětí jsou složitá jen do té míry, aby nenarušovala snadnou orientaci v popisovaných souvislostech.

2.6 CHARAKTERISTIKA

Funkční styl:

prostěsdělovací, umělecký

Slohový postup:

popisný (prvky vyprávěcího, popř. úvahového postupu)

Markantní prvek:

přímá a nepřímá, vnější a vnitřní charakteristika k vytvoření co nejnázornějšího a nejpresnějšího obrazu charakterizované osoby

Vzhledem k jisté terminologické nejednoznačnosti vymezujeme **CHARAKTERISTIKU** z hlediska potřeb metodických materiálů k maturitní písemné práci jako útvar, který zahrnuje vnější charakteristiku (popis vzhledu osoby) i charakteristiku vnitřní (popisuje a hodnotí psychické vlastnosti, temperament, charakter, schopnosti, vlohy, emoce nebo zvyky člověka, které se projevují v jeho chování a jednání i v jeho postojích a názorech).

Při **kompozici** charakteristiky lze použít jak přímý způsob charakterizování, tak nepřímý (dialogem, poznámkou jiné osoby, jednáním popisované osoby).

Kompozice by měla být logická a systematická, tzn. že je záměrně zvolen určitý způsob, jakým se postupuje, např. od vnější charakteristiky k vnitřní nebo naopak.

Jazykové prostředky:

Základním jazykovým kódem je spisovný jazyk. Dobrá charakteristika se vyhýbá opakovánímu použití sloves „být“ a „mít“ a nahrazuje je plnovýznamovými slovesy nebo přirovnáními. Ovšem ne každé přirovnání je ku prospěchu věci (např. „její nohy byly dlouhé a štíhlé jako štafle“).

2.7 REFERÁT

Funkční styl:

prostěsdělovací, odborný (populárně-naučný)

Slohový postup:

informační, popisný, výkladový, v menší míře úvahový

Markantní prvek:

zaměření na adresáta

Vzhledem k různým pojetím referátu a nejednoznačnosti jeho terminologického vymezení jako slohového útvaru pojmáme pro účely maturitní písemné práce **REFERÁT** takto: jde o text, jehož cílem je informovat o výsledcích určité činnosti (např. podat přehlednou informaci o fyzikálním pokusu, představit svůj obor, shrnout informace o přečtené knize apod.).

Text předkládá informace o problematice uvedené v zadání, autor při psaní bere v úvahu cílového adresáta (komu je referát určen), podle toho volí i jazykové prostředky a referát koncipuje. Měl by být jasný, přehledně členěný a pro adresáta srozumitelný. Referát lze pojímat jako mluvený nebo jako psaný útvar. Pro potřeby maturitní písemné práce budeme preferovat referát určený k přednesu pro přímého adresáta-posluchače.

Při **kompozici** referátu dbáme na přehlednost členění a strukturování textu. Referát je určen konkrétním adresátům a i při kompoziční výstavbě s nimi pisatel počítá.

Jazykové prostředky:

Primární jazykový kód je spisovný jazyk. Využíváme neutrální jazykové prostředky, expresivní výrazy nejsou vhodné.

2.8 ČLÁNEK

PRO ZÁKLADNÍ ÚROVEŇ OBTÍŽNOSTI

Funkční styl:	publicistický
Slohový postup:	informační, úvahový (prvky popisného, vyprávěcího, výkladového postupu)
Markantní prvek:	rysy publicistického stylu zaměření na adresáta a komunikační situaci určenou zadáním

K vývoji koncepce

Na základní úrovni obtížnosti byl zadáván **LIBOVOLNÝ TEXT PUBLICISTICKÉHO STYLU**. Záměrem takového typu zadání bylo ověřit, zda je žák schopen vytvořit text v rámci publicistického stylu, zda je schopen orientovat se v komunikační situaci, tj. volit adekvátní jazykové prostředky i zvolit vhodnou komunikační strategii s ohledem na adresáta.

Základní úroveň obtížnosti by měla být zaměřena i k budoucímu praktickému využití – typickým příkladem může být situace, kdy má maturant napsat stručný text do regionálního zpravodaje o akci konané v jeho městě. Určení „libovolný text publicistického stylu“ vycházelo také z předpokladu, že slohové útvary se v „čistě“ podobě téměř nevyskytují a že od žáka, který maturuje na základní úrovni obtížnosti, očekáváme právě uplatnění komunikačních strategií výstavby publicistického stylu. Za základní komunikační strategie považujeme apelovou funkci textu, ohled na adresáta, použití jazykových prostředků typických pro publicistiku (automatizace, aktualizace).

V praxi byl však původní záměr interpretován dvěma způsoby: jednak výše uvedeným, jednak tak, že žák si může zvolit jakýkoliv útvar publicistického stylu (fejeton, reportáž) a ten vytvořit. Vzhledem k těmto dvěma možným interpretacím pojetí zpřesňujeme a budeme přecházet k označení **ČLÁNEK**, který lze v širším pojetí chápat jako „*jakýkoliv materiál v novinách*“ kromě zprávy.¹⁰

V souvislosti s publicistikou obecně hovoříme o třech základních komunikačních funkcích: informační, přesvědčovací a zábavné, které v různé míře ovlivňují jednotlivé texty. V rámci publicistického stylu rozlišujeme útvary zpravodajské¹¹ (informační funkce), analytické (hodnotící aspekt), beletristické (relaxační, zábavná funkce).

Kompozice článku je závislá na funkci konkrétního textu, a tedy i na konkrétním zadání. Text je myšlenkově ucelený, čtenář je veden autorovým komunikačním záměrem, který by měl být přesně zaměřen na pojednáváný problém, myšlenku, názor.

Významným stavebním prvkem libovolného textu publicistického stylu je titulěk, podtitulěk, mezititulěk. Žák může použít buď titulěk určený zadáním písemné práce, nebo si může vymyslet na základě komunikační situace titulěk svůj vlastní. Rozhodně by ale neměl v publicistickém textu chybět, neboť se zásadním způsobem podílí na utvoření rámce komunikační situace; titulěk je jedním ze způsobů, jak zapůsobit na předpokládaného adresáta textu.

Jazykové prostředky:

Jazykové prostředky jsou charakteristické dvěma tendencemi – automatizací a aktualizací výrazových prostředků. Zatímco útvary zpravodajské spíše čerpají ze spisovného jazyka, u útvarů beletristických je běžné používání obrazných pojmenování, módních výrazů nebo frazeologie. Výběr jazykových prostředků (spisovnost, nespisovnost, obecná čeština, hovorové jazykové prostředky, dialekt apod.) závisí na vybraném publicistickém útvaru a stanovené komunikační situaci, např. do jakého typu periodika by měl být text určen a jaký je jeho předpokládaný adresát.

2.9 ZPRÁVA

Funkční styl:	publicistický, popř. prostěsdělovací
---------------	--------------------------------------

Slohový postup:	informační, popisný
-----------------	---------------------

Markantní prvek:	informace o události, která se stala
------------------	--------------------------------------

ZPRÁVA informuje čtenáře o události, která se stala (směřuje tedy do minulosti, nikoli do budoucnosti). Měla by být aktuální, objektivní, věcně správná a podávat všechny podstatné informace. Jak již bylo řečeno, v zadáních maturitní písemné práce se bude objevovat primárně zpráva nekomentovaná, část textu však může událost také hodnotit, zejména ve svém závěru, zřetelně však musí být odděleny objektivní informace od hodnotících, tedy subjektivních prvků. Hlavní funkce zprávy je informační, u hodnotících pasáží lze využít i apelativní funkce.

Kompozice zprávy smysluplně vychází ze základních otázek kdy, kde a jak. U zprávy preferujeme chronologický kompoziční postup. Pisatel také může funkčně využít shrnující první odstavec, který odliší od vlastního textu zprávy např. mezerou. Do textu lze také funkčně začlenit přímou řeč jako citaci např. svědků události. Zpráva by měla být spíše stručná, vždy přehledná a měla by uvádět věcné informace.

Jazykové prostředky:

Základním jazykovým kódem zprávy je spisovný jazyk. Zpráva publicistická zohledňuje i možnosti použití automatizací a aktualizací. Při uplatnění apelativní funkce textu je možné využít i slova či slovní spojení s emocionálním zabarvením.

2.11 MOTIVAČNÍ DOPIS

Funkční styl:

administrativní

Slohový postup:

informační

Markantní prvek:

sebe prezentace – vizitka uchazeče

MOTIVAČNÍ DOPIS je první vizitkou uchazeče o zaměstnání. Jeho hlavní funkcí je zaujmout personalistu natolik, že bude mít zájem uchazeče zařadit do užšího výběru, případně ho pozvat k pohovoru.

Text by měl být stručný, ale obsahově přesný. Jeho součástí jsou i běžné náležitosti oficiálního dopisu (adresa zaměstnavatele nebo personální agentury, datum, oslovení, podpis, adresa uchazeče). Pokud jsou uvedeny v zadání, je možné je při psaní motivačního dopisu v rámci maturitní písemné práce využít. Není nutné, aby si žák vymýšlel fiktivní adresu zaměstnavatele, další podstatné znaky motivačního dopisu, jako je uvedení data, místa a podpis, však text obsahovat musí.

Kompozice motivačního dopisu běžně zahrnuje tři části. V té první je po oslovení uvedena informace, o jakou pracovní pozici se pisatel uchází. Uchazeč také může napsat, proč ho nabízená pracovní pozice zaujala.

Druhá část obsahuje odůvodnění, proč je uchazeč vhodným kandidátem. Uvádějí se zde informace, které jsou v souvislosti s inzerátem relevantní (vzdělání, znalosti a zkušenosti z oboru, osobnostní rysy atd.). Dobré je prokázat znalost oboru přesnými pojmenováními toho, co uchazeč může nabídnout.

V poslední části je vhodné, aby uchazeč projevil zájem dostavit se k pracovnímu pohovoru. Následují kontaktní údaje a rozloučení.

Jazykové prostředky:

Motivační dopis prezentuje uchazeče, je součástí oficiální komunikační situace a podle toho by měly být voleny i jednotlivé jazykové prostředky. Jazykovým kódem je spisovný jazyk. Preferují se neutrální jazykové prostředky, použití expresivních výrazů není žádoucí.